

Розчахнута булава

Про книгу

У другій частині роману-хроніки подана широка панорама гостродраматичних подій під час і після радянського вторгнення у Західну Україну. Читач не тільки зустрінеться з героями першої частини роману, але й зможе прослідкувати їх трагічну долю.

Олег Клименко

ТАМ, ЗА ЗБРУЧЕМ...

РОЗЧАХНУТА БУЛАВА

Книга 2

© Видавництво "НК-Богдан"

www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-7764-4

Олег Клименко
Там, за Збручем...

Трагікомічна хроніка
Розчахнута булава
Книга друга

У другій частині роману-хроніки
подана широка панорама
гостродраматичних подій під час
і після радянського вторгнення
у Західну Україну.
Читач не тільки зустрінеться
з героями першої частини роману,
але й зможе прослідкувати
їх трагічну долю

**ПІДВОЛОЧИСЬК — СКАЛАТ — ГУСЯТИН — ТРИБУХІВЦІ —
КОПИЧИНЦІ — БОРЦІВ — СКАЛА-ПОДІЛЬСЬКА —
ЧОРТКІВ,
17–17 вересня 1939 року**

Енергійний та ініціативний командир полку КОП «Поділля» Марцелій Котарба, який охороняв 140-кілометровий відрізок кордону від Мельниці-Подільської до Підволочиська вздовж річки Збруч, вирізнявся тією чоловічою красою, що стукає у двері зазвичай після сорока за сталого характеру і правильного способу життя. Він був середнього зросту, атлетичної будови, елегантний. Його темне волосся, що злегка завивалося, маленькі вусики, розчесані й ретельно укладені, впадали в очі жінкам. Вираз яскравого обличчя, а понад усе карих трохи сумних очей, був теж ретельний і глибоко продуманий. Однак

жінками Марцелій захоплювався не дуже. У його житті їх було саме стільки, щоб вибрати Гелену.

Колишній легіонер з 1-ї бригади легіонів Котарба очолив полк КОП у березні 1939 року і з головою поринув у нелегку прикордонну справу. На цю відповідальну та перспективну для кар'єрного росту посаду рекомендував підполковника його близький друг — командир 55-го піхотного полку полковник Стефан Ровецький, який кілька років теж командував полком КОП. Йому трапилася слухна нагода замовити словечко перед Ридзом, котрий, як виявилось, ще пам'ятав скромного легіонера.

Хоч із 10 вересня прикордонні патрулі з роти «Гусятин» щоденно доповідали підполковнику, що з радянського боку відбувається концентрація військ, він під впливом свого керівництва не відчував жодної небезпеки від СРСР.

У Катарби поступово стала розвиватися хибна й небезпечна для військового його рівня уява про адекватність обстановки. Проте було в ній щось таке, що не давало вночі спокійно заснути, спонукало до невеселих розмислів. Кілька останніх днів його бентежило особливо тривожне почуття: йому здавалося, що він перебуває під чиїмось неослабним і наполегливим спостереженням. Свої часті пробудження й наявність холодних поглядів у сні підполковник пояснював загальною ситуацією на фронті.

Для підозр нема ні правил, ні кордонів. Шум двигунів, іржання коней, світло фар, а де-не-де і необачно вчинені постріли дали Катарбі змогу сформулювати лапідарну оцінку, що з радянського боку тривають якісь приготування.

Агенти з числа контрабандистів, яких копівці за його наказом скерували на той бік кордону, підтвердили його припущення, однак доповідали, що від місцевого населення чули, ніби совіти проводять якісь великі військові маневри.

На повідомлення підполковника реакція керівника 2-го відділу Генштабу полковника Юзефа Смоленського була такою: «Совіти демонструють свої сили. Не піддавайтесь на провокацію. Можливі також диверсії з боку українців. Посильте пильність».

Але підполковник ніколи не зростав, щоби бути комусь зручним, не звучав приємно і заколисуюче. Подальші його рапорти ставали

з кожним днем конкретнішими та грізнішими, змушуючи врешті полковника Смоленського висловити своє «фе»:

— Ви продовжуєте і далі дратувати мене своїми дрібницями. Я щоразу змушений йти на сповідь до маршалка з вашими посередніми текстами, які викликають суперечливі почуття. Не думайте, що лише ви доставляєте мені в дзьобику інформацію.

Проте надзвичайна настирність Котарби таки змусила полковника Смоленського трохи зарухатися. За його наказом у район Гусятина спрямували двох кваліфікованих агентів, але їх одразу ж знешкодили радянські прикордонники. А позавчора Котарбу зволив відвідати сам начальник штабу генерала Фабриція полковник Пстокронський. Коректний, навіть принадний до нудно-солодкості, він запитував професійно, наче вбивав цвяхи:

— Що ви, пане підполковнику, можете сказати про Перший кавалерійський корпус совітів, або ж про їх дев'яносто шосту піхотну дивізію. Чи не вийшли вони з гарнізонів?

— Нічого такого, що вам хотілося почути. Ситуація настільки складна, що хоч зараз починай співати «Аве Марія».

— Це на вас не схоже...

— А що на мене схоже? — не приховував емоцій Котарба, який відчував себе стільцем без ніжки.

Такою інформацією, що виходила за рамки його службових повноважень, підполковник не володів і не міг володіти. Тоді Пстокронський, котрий від початку розглядав командира полку КОП не як партнера, а як проблему, констатував, що, крім локального зміцнення прикордонних радянських відділів, він нічого іншого не бачить. Проте на всяк випадок на поліг, щоби провели розвідку екстремальними засобами — за допомогою авіації. Вона закінчилася невдачею з дипломатичною нотою від СРСР. Два польських літаки радянські льотчики примусили здійснити посадку. Польські льотчики виправдовувалися, мовляв, вони рятувалися від німців, які їх переслідували.

Смоленський лише закусив губу й вичитав чергову нотацію Котарбі за його буквоїдство і надто бурхливу діяльність. А підполковник, подумки вкотре охрестивши його самовпевненим дегенератом, для заспокоєння нервів залпом перекинув келих коньяку. Презирство — це

почуття. У підполковника невисловлене почуття до Смоленського збереглося на все життя.

А вчора до Котарби привели п'яного радянського танкіста з 23-ї танкової бригади, зав'язавши йому очі. Він ледь язиком ворушив, тремтів на допиті, мов у лихоманці, плакав і брехав, брехав і плакав.

— Введіть йому кілька кубиків, аби привести до кондиції, — налякав його Котарба.

Трохи подіяло. Він відкрив рота з гнилими зубами ідіота і щось белькотів про маневри. Протримавши цього бевзя кілька годин, віддали назад — міжнародні домовленості треба виконувати.

— На кордоні так просто нічого не буває, все має свою причину. Чому сюди «перекинули» двадцять третю танкову бригаду? — доповів він свої тривоги Смоленському.

Проте полковник уперто не бажав зняти рожеві окуляри з товстими скельцями і вкотре зробив хибний висновок, що СРСР укріплює кордон.

Уранці 16 вересня надійшла зі Скали над Збручем загрозлива інформація, що цілком вивела підполковника зі стану спокою. Неподалік кордону польські прикордонники зафіксували рух великих танкових і моторизованих частин Червоної армії. Кілька чоловіків, одягнутих у селянський одяг, міряли глибину Збруча в місцях бродів.

Котарба не був дурнем — умів знаходити обривки ниток і зв'язувати їх в одне ціле, але зараз відчував себе так, ніби саме пора одягнути на голову «ковпак дурня» й стати в кут. На якийсь час підполковник залишився сидіти за столом, намагаючись осмислити і впорядкувати прочитане. Процес мислення та систематизації у його голові тривав наче по колу, виникло лякливе відчуття, що не вистачає єднальної ланки.

— Що означають ці радянські жести? — уголос запитав підполковник. — Я не дозволю обманювати ні себе, ні інших!

На повну силу спрацювали у нього допитливість у парі з професійною інтуїцією. Сівши за кермо старенького службового «Форда», Котарба негайно виїхав у Борщів.

Бруднувато-біле приміщення штабу батальйону КОП у Борщеві виділялося з-поміж довколишніх будинків хіба що флагштоком із потріпаним прапором Речі Посполитої. Важкі ковані ворота були

навішані між двома, схожими на цвинтарні обеліски, мурованими тумбами. На них красувався висячий замок, як на коморі. Зате хвіртка була навстіж розчинена, ніби запрошуючи всіх охочих. На подвір'ї бігали без квочки вирості за літо курчата. Стара вівчарка, котра народилася, вочевидь, у перші роки незалежності Польщі, підозріло глянула на підполковника й апатично загарчала.

— «Юзеф», тихо! — вгамував її владний голос якогось прикордонника, котрого Котарба не бачив. Той крикнув із відчиненого вікна.

Усередині, в понурому коридорі із зеленими стінами, кілька ламп у ковпаках зі сталевого проржавілого дроту розлючено блимали під стелею крізь шар пилу й павутиння. За столом вмостився зі шиком фрізієра після роботи вояк із над'їдженою канапкою в руці. Відкушений шматок з товстим шаром сальтисону і цибулі якраз перебував за вгодованою щокою, як здалося підполковникові, нахабного обличчя. Ноги з нечищеними черевиками, примощені на столі, доповнювали непривабливий з військового погляду образ. Побачивши підполковника, солдат скочив, як ужалений, витягнувся у стійці з ротом на замку.

«Спокійно!» — справившись із собою, в думках проказав Котарба. Стримуючи вибух емоцій, він глянув на вояка так, що душа того опинилася в п'ятках. Демонструвати невдоволення й вичитувати нотації не личить командирові полку, не царська це справа.

Очільник батальйону капітан Броніслав Краковський, який щось розшукував на столі у стосі паперів, обдарував підполковника спантеличеним поглядом. Він ще не встиг поголитись, і щетина, що проступала, створювала враження, наче нижня частина його обличчя вимазана брудом.

Котарба вдав, що не зауважив цього, міцно потиснув йому руку й коротко скомандував:

— Нам до Скали!

Дорогою капітан Краковський, ніби на кордоні нічого вартого уваги не сталося, завів мову про господарські справи. Спітнілий і схвильований, він натхненно розгорнув плани реконструкції непривабливого на вигляд приміщення батальйону КОП.

«Комусь у цьому світі не наплювати, якого кольору будуть канцелярія і казарма», — про себе схвалив його наміри Котарба.

Скала-над-Збручем, незграбна і пильна, зустріла їх спекою. Польова дорога видряпувалася на сухий глинистий берег.

Командир 4-ї компанії капітан Ян Новосад трохи розгубився при вигляді високого начальства. Він дуже акуратно добирав слова відповіді на запитання, ніби будь-яке не дуже вдале слово могло викликати щось жахливе, скажімо, землетрус у Борщеві.

— Навіщо радянським прикордонникам міряти глибину ріки? — ставив Котарба запитання собі й підлеглим. — Вони і так добре знають фарватер.

Краковський мовчав. Він ніби поринув углиб себе, намагаючись щось пояснити самому собі. Підлеглі теж мовчали, тупо зиркаючи на підполковника, ніби властивість реагувати на почуте уже вичерпали. Свою провину вони відчували.

— Невже я не дуже чітко висловився? Чому мовчите? — намагався розговорити їх Котарба. — Невже треба тягнути вас за язик?

А вони вперто не виходили з образу верблюда, який жує щось гірке.

— Один совіт, зодягнутий у селянське вбрання, необережно розстебнув фуфайку, а під нею гімнастюрка з емблемами танкіста, — раптово прорвав кордон дружнього мовчання комендант стражниці капрал Врубель.

Від такої відвертості ротний Новосад остовпів, його зіниці розширилися, ніздрі задрижали, а обличчя залилося червоною фарбою. Піддавшись своїй емоційності, він глянув на капрала так, що до того врешті дійшло: бовкнув зайве.

— З емблемами танкіста? А чому про це нема у рапорті? Ви що, наших «Гросбухів» не знаєте? Треба подавати все. У нас кожна біда ділиться на вісім підбід.

Новосад барився з відповіддю. Котарба зиркнув на нього холодно й оцінливо — відчув, що той готує якусь брехню і робить це болісно, «хованки» давалися йому нелегко. Врешті його ображене, проте чесне обличчя так нічого й не сказало підполковнику.

— Танкісти без причини не мірятимуть — готуються до переправи, — дійшов остаточного висновку Котарба. — А як справи на інших ділянках?

— У цілому спокійно, — за всіх віддувався ротний Новосад.

— Окрім емблем танкіста, знайшли щось на протилежному березі?

— Ось там, біля лісочка, бачили відбитки шин, а ще — гусениць танка.

— Коли це було?

— Учора ввечері.

— Можна перевірити, що діється на радянському березі, — як жест реабілітації подав ініціативу кістлявий Врубель. — Коли стемніє, я можу тихо переправитись і побачити на власні очі.

— Головне — замаскуй свої руді вуса, щоб не світилися в темряві, й не пукай, аби совіти не стріляли по бульках на воді, — втрутився невдоволений Новосад.

Брови Котарби, який не був байдужим до жартів, сіпнулися вгору. Це більше нагадувало стриманий сміх, аніж усмішку. На Врубеля зло зиркнув Краковський. Його стиснута в кулак рука наче праща була готова метнути камінець у ніс не в міру ініціативного капрала. Той одразу обм'як, енергія вислужництва трансформувалась у краплю поту на лисині, яку він незграбно витер носовичком. Котарба розумів капрала — навіть звичайна цеглина прагне стати чимось більшим.

— Будьте ласкаві, залиште нас удвох з командиром батальйону, — нарешті зняв загальне напруження підполковник.

— Чому цей рапорт настільки важливий? Може, не варто роздувати цю історію? — ослабим голосом запитав підполковника Краковський. Погляд його був відкритий і беззахисний.

Котарба пояснив йому якомога дружелюбніше:

— Бо совіти можуть ударити. Ми не знаємо, що в них на думці.

— Поки що рано про це говорити. Торік було те саме — більшовики демонстрували силу, — висунув дуже дрібненьку барикаду заперечень Краковський.

— Можливо, ви маєте слухність — зараз рано, завтра може бути пізно.

І Котарба посміхнувся. Його посмішка вийшла штучною, а зморшки на обличчі свідчили про стурбованість.

Уся ця історія з пошуком бродів і далі не подобалася Котарбі, розбурхувала його уяву. Частина головоломки ніби й складалася в ціле, тільки краї не співпадали. Невідомо чому підполковника знову

охопила злість, і він, сухо попрощавшись із офіцерами, рушив до автівки. Відчув необхідність поділитися фобіями з генералом Фабрицієм, може, він зможе чимось зарадити.

Дорога до Устечка, де розмістився штаб генерала, звивалася серед жовто-зелених горбів та долин, покритих ще живою зеленню, й жовтяво-чорних рубців щойно зораних полів.

Біля переправи вояки уже встигли облаштувати кулеметні гнізда. Сидячи на траві й опустивши ноги в окопчик, вони ліниво жували хліб, про щось розмовляючи. Побачивши офіцера, спроквола спробували встати, але Котарба кивком дозволив сісти. Трохи далі насуплені й зосереджені артилеристи виладовували вогневі позиції.

Устечко було майже порожнє і понуре. Котарба поминув муровану церкву Святої Параскеви. Військовий патруль, перевіривши документи підполковника, спрямував його в бік костьолу — поряд з ним тимчасово зупинився штаб генерала Фабриція.

У просторій селянській хаті, куди увійшов Котарба, на широкій лавці під божницею сидів старий у всьому білому і домотканому. Сива борода й цеглясті шия та руки контрастували між собою. Нога його була у дерев'яній культі, котрою він, як виявилось згодом, шкутильгав по хаті доволі прудко і вправно. Підполковник, знявши рогатувку, ввічливо привітався до старого.

— А пани офіцери там, у другій половині хати, — відповів той замість вітання і вказав рукою.

— Докотилась і до вас війна, — словами зачепив підполковник старого.

— У нас на війні всі: й діти, й онуки, — печальна гордість спалахнула в дідових очах.

— Я зауважив порожнечу...

— А німці сюди скоро дійдуть? — сміливо запитав Котарбу старий.

Дивне і неочікуване питання боляче кольнуло патріотичну душу підполковника, але він поважав старість, тож виду не подав:

— А не боїтеся німців?

— Чого ж їх боятися. Не такий я старий — пам'ятаю добре, пам'яті ще не розгубив. Жив при австрійцях не гірше, ніж при вас.

«Війна продовжує залишатись у білих рукавичках. Мабуть, народною вона не стане, принаймні тут, на східних кресах», — з гіркотою

подумав Котарба і попрямував через сіни до сусідньої кімнати. Якусь мить нерішуче зупинився перед дверима, ніби знав, що, увійшовши в них, ураз опиниться у світі неприємностей.

Услід за Котарбою до кімнати, де працювали з картою два офіцери, стрімко зайшов начальник штабу полковник Пстокронський і зручно вмовстився в аскетичне на вигляд металеве похідне крісло, оббите шкірою. Він посміхнувся кутиком рота й одним оком. Із виразу обличчя можна було судити, що сьогодні він не надто зговірливий та не схильний до компромісів. Запитав, не розкриваючи рота, як здалося підполковникові, крізь зуби:

— Ви до генерала?

— Так.

— Домовлялися про зустріч?

— Ні.

— У такому випадку боюся, що це неможливо. Генерали Фабрицій і Пашкевич годину тому виїхали оглянути позиції, а звідти — доповідати в Коломиї.

Ніби зважаючи ситуацію, полковник милостиво додав:

— Суть усіх справ можете викласти мені, я передам це генералові.

Котарба кількома реченнями змалював свою поїздку до Борщова, висловив припущення щодо можливого радянського вторгнення і занепокоєння з приводу штатного некомплекту свого полку:

— У зв'язку з воєнними діями на Західному фронті я був змушений передати в армію «Пруси» багато підготовлених людей для формування третього батальйону сто шістдесят п'ятого піхотного полку. Нині мій полк ослаблений, нараховує лише п'ятсот дванадцять прикордонників, бракує важкого озброєння.

— Ви мені зараз нагадуєте ненажерливого малюка, якого вже не спроможні нагодувати груди матері. А що про вашу стурбованість, ваші сигнали думає ваш начальник, полковник Смоленський? Він ближче до Начального вождя, ніж генерал Фабрицій, — звично дозволив собі зіронізувати Пстокронський.

— Він, м'яко кажучи, не сприймає мою думку тепло і не поділяє моєї стурбованості.

— Я так і думав. У Фабриція ви тепер нічого не доб'єтесь. У нас також великі проблеми зі створенням фронту, і нічим зарадити вам не

зможемо. А те, що ви вважаєте козирним тузом, поки що лежить сорочкою догори, і ви не можете навіть назвати його масті — червоний він чи чорний.

— Але укомплектованість полку, його озброєння — це ж моя турбота...

— Ваше завдання на сьогодні — уникати дурості, — менторським тоном радив полковник Пстокронський, прикривши від блиску сонця у шибі щетинистими віями жорсткі сірі очі. Голос з його майже невідкритого рота продовжував звучати так, ніби він сидів у дуплі дерева — без емоцій і без акцентів: — Совіти не мають проти нас жодних лихих намірів, принаймні, так стверджує наша розвідка. А посилення вашого полку не залишиться непоміченим з їхнього боку. Можуть виникнути небажані для нас інциденти.

— Розвідка — це той самий полковник Смоленський. Але є ще інші факти, інші жахливі компоненти, які він не бере до уваги. Вже сьогодні до кінця дня зможу намалювати повну картину. Я відчуваю...

— Ви знову повертаєтеся до того, що ми вже обговорили. Ваше чудесне панно, яке ви збираєтеся намалювати, нехай залишається в олов'яній рамі. Не треба товкти воду в ступі.

— Я не хотів нікого ображати. Це тільки здоровий обмін думками.

Із плином цих слів підполковник Котарба почав уже дратувати начальника штабу своєю поінформованістю, що зайшла надто далеко. Його голова, як здалося полковникові, була набита сумнівними ідеями, його мова викликала тривогу, якої у Пстокронського і без нього вистачало.

— Що думаєте робити? — нарешті на повен рот запитав полковник, натякаючи, що це запитання останнє і що Котарба вже вичерпав ліміт його терпіння.

— Об'їхати весь наш кордон до Підволочиська, підбадьорити людей, вселити у них почуття пильності.

— Це правильно. Ваші підлеглі чекають од вас слів розради. Тільки не наламайте дров більше, ніж потрібно.

Котарба збирався сказати ще щось, але Пстокронський зробив жест рукою, зберігши на обличчі незворушність. Зітхнувши з удаваним упокоренням і прямуючи до дверей, підполковник відчув, що очі полковника свердлили дірки в його спині.

Котарба не зізнався Пстокронському, що має намір зустрітися у Тернополі з генералом Нарбутом-Лучинським, якого сподівався схилити до розв'язання проблеми оголеного кордону. Непоставлені запитання, розтривоживши його, так і залишилися непоставленими. Візит виявився невдалим, дорогоцінний час минув майже дарма.

Тим часом генерали Фабрицій і Пашкевич, виконуючи наказ Ридза про створення фронту, повнілися сумнівами: чи є у них під руками достатні засоби, щоби створити глибоко ешелоновані позиції. Штабісти завжди далекі від реальності. Почало трохи відлягати від серця, коли вони об'їхали лінію майбутнього фронту.

На відтинку Галич–Єзуполь генерал Фабрицій, який продовжував уявляти війну як щось лінійне, як суцільний фронт, уперше побачив війська, котрі стояли на позиції. Тут було майже за військовими статутами: вояки в касках зі зброєю, вартові «сушили багнети», похідні кухні диміли. Біля переправи у Маріамполі артилеристи вигартали вогневі позиції. Просили у генерала дозволу пристріляти реперні точки. Заперечив:

— Бережіть снаряди — їх у нас бракує!

Фабрицієві здалося, що, нарешті, почало зникати гидке почуття невідомості, все стало зрозумілішим, і від цього трохи полегшало на душі.

— Узяти під особливу увагу металевий міст через Дністер біля Галича, — наказав ад'ютантові, який одразу ж занотовував його слова до блокнота.

Коли сонце на заході ще осяювало Медобори передвечірнім світлом, забарвленим елегантним сумом, підполковник Котарба дістався Трибухівців. Його думки ніби котилися й петляли разом з автівкою дорогою, подібною до звіриної стежки, й блукали десь далеко. Він намагався втілити свою подорож у слова:

— Може, совіти грають нам на нервах — подібно, як ми поводитись у двадцятих. А чому б ні? Міжнародна обстановка їм сприяє. А як же пошук переправи для танків? Не можна поховати цю ключову деталь — а раптом у ній момент істини.

До сутінок було ще кілька годин, коли перед ним постали обриси поміщицького корівника, а за ним — бідні, помащені білою крейдою, стіни стражниць у Трибухівцях.

Комендант стражниці рвучко встав, підняв у військовому вітанні руку. Він був блідий і щурився, ніби вийшов із темряви. Його стурбований і чомусь загадковий погляд ніби прикувався до обличчя підполковника.

Незважаючи на плутано-суперечливу мову, що, найімовірніше, була наслідком неочікуваного приїзду Котарби, комендант складав враження людини зібраної. А ще був сміливий, чесний і наївний, як поляк із романів Г. Сенкевича. Тільки-но підійшли до кордону, голос його звівся до шепоту:

— Чує моє серце, совіти посунуть. Буде війна...

— А ви не забігаєте занадто вперед? — перейшов на шепіт і Котарба.

— Я добре знаю свою справу. На тому боці кордону багато чужих. Вони не прикордонники. Усіх прикордонників ми знаємо в обличчя. І слідів їхніх фіглів-міглів там не знайдете — мокра багнюка майже миттєво затягує поглиблення від їхніх ніг.

Котарба уважно глянув на обличчя коменданта стражниці й побачив, що воно щире.

Відтак цейсівський бінокль Котарби узявся промацувати покритий туманом протилежний берег Збруча.

— Ну що ти, моє каре око, скажеш? Мовчиш! Нема що сказати! — підполковник у важкій непевній ситуації мав звичку пониженим до шепоту голосом розмовляти з біноклем, картою й іншим приладдям. — А москалі не можуть прийти?

— Ні! Вони можуть тільки нагрятися, — відповів він замість бінокля. — Не бачу далі свого носа. Треба чекати, доки туман розсіється.

Сивий туман, який розгорнувся в імлисту пелену й повис низько над землею, рознервував Котарбу так, що його вусики піднялись аж до ніздрів. Урешті він скорився забаганкам природи:

— Не можу сказати нічого певного. Ви тут боріться з гнилим туманом, а я в Гусятин. Зателефонуйте на всі стражниці й передайте мій наказ: посилити пильність!

Коли вже спускалися сутінки, як сіра ковдра, старенький «Форд» підполковника різко метнувся вперед, розбурхуючи задніми колесами гравій. На путівці стрілка спідометра переконливо сягнула за цифру шістдесят. Тарадайка підгоцкувала, мало не піднімалась у повітря.

Котарба прибув до Гусятина, коли настінні ходики в цегляній комендатурі, подібній на цвинтарний склеп, незворушно вибамкували 22-гу годину. Його ноги підгиналися від цілоденної втоми. Короткий перепочинок, — з черговою сторожею на кордон.

Кишеньковий хронометр Котарби показував першу ночі. Уже почалося завтра. Побіля Збруча було сиро. Запах гнилого дерева забивав усі інші. Жовтявий місяць то вигулькував з-за хмари, то знову ховався за нею, прирікаючи докільля на суцільну липку темінь, яка наповнювалася химерними образами. Десь після другої ночі простелилася через Збруч хистка місячна стежка. Було видно, як на протилежному березі дрімали прип'яті човни, відкидаючи на воду чорні тіні. Тихенько шумів очерет коло млина...

Підполковник цинкував не ворущачись. Його терпіння зазнавало справжнього випробування. Вкритий від чужих поглядів Котарба дивився на радянський берег і вслухався з болючою підозрілістю, що вироблялась у нього роками. Він не чув нічого, крім тиші, але не радів цьому. Підполковник не знаходив того, чого шукав. Так і є: скрізь гнітюча тиша, ніби вони присутні на похороні чи пильнують на смертному одрі. Котарба був уже готовий змиритися з тим, що його справи далеко не блискучі, а оперативні здогадки повертаються до висхідної точки.

Ніч — як «чесна» кумася... Різко, подібно до удару батога, грюкнули двері радянської застави. Цей звук доповнив тупіт багатьох чобіт й галюкання. Берег умить загудів, наче вулик під час обльоту. Радянські бійці переходили в'юнку річку так, ніби йшли по луговій траві й, очевидно, відчували, як лоскоче ноги течія. Кавалеристи обережно вели коней, які впирались і сполохано піднімали голови. Радянський кавалерійський полк розпочав переправу через Збруч із завданням знищення стражниць і забезпечення переправи основним силам.

Сапери швидко навели тимчасовий місток, збитий із колод, що лежали прямо на воді. Вантажівки одна за одною обережно проїхали цією нехитрою спорудою, як по величезному ксилофону, занурюючи колеса у воду, й вибралися на польський берег.

Ураз на радянському березі спалахнуло величезне яскраве око. Прожектор ППО обмацував прибережну ділянку, поляки купались

у його світлі.

— Що це? — вигукнув загіпнотизований видовищем Котарба і, зрозумівши увесь ідіотизм запитання, подумав: «То вже не українська провокація. Ось і кашкети з червоними зірками. Всі інші варіанти можна рішуче відкинути, відповідь наяву: совіти змінили правила гри».

— Не висовуватися! Стріляти прицільно на враження, — нарешті зважився віддати команду підполковник.

Високий пронизливий голос сержанта Колендо шмагнув його в спину.

— Необхідна якась імпровізація, контрудар.

— Ніякого контрудару! Нас обмаль, а їх як насіння у мішку. В чистому полі нас зметуть, наче крихти зі стола. Нам зараз головне — залишитися живими і з'єднатися з основними силами батальйону.

Червоноармійську колону зустріли дружнім залпом із карабінів. Пістолет Котарби також виплюнув кілька куль.

— Відходимо до міста, до казарм! Може, там якийсь час протримаємося, — скомандував Котарба. Мускули його тіла напружилися перед ривком. Тільки кишечник скручував у грудочку спазм — була велика ймовірність не подолати цих тридцяти метрів.

Подолали... Серед поляків один убитий і троє легко поранені. Відбувся процес бойового навчання, прискорений небезпекою та болем. Вони здатні змусити людину зробити все, навіть неможливе.

Перебуваючи у Гусятині, Марцелій Котарба о пів на четверту отримав телефоном, який, на щастя, ще працював, повідомлення з батальйону «Скалат». Заступник командира батальйону капітан Едвард Харнер доповів про напад невідомих відділів.

— Які ще невізані відділи? То стоп'ятивідсотково совіти. Треба зробити глибокий вдих і завдати удару не тільки по симптомах, а й по вірусу. Наказую без зайвих розмов рубати більшовицьку лапу аж до плеча...

Апломб у його словах не міг приховати невпевненості. Насправді ошелешений Котарба не знав, що відповісти. Він на якусь мить забув про вимоги інструкції, як діяти у подібних випадках. Його стан відчув і Харнер:

— Кордон перейшли величезні сили... в сотні разів більші за наші. Я відчуваю, що через кілька годин жертв буде стільки, що нам знадобиться «Інструкція для могильника».

— Сотні, кажете? — перепитав підполковник.

— Так, сотні...

І Котарба, який завжди добивався того, щоби бути чесним, сміливим та рішучим, зрозумів, що ці риси зараз легше втратити, ніж повернути, у разі прийняття неправильного рішення.

— Я не хотів би, щоб ви лежали там, наче Юлій Цезар, якого підступно вбив Брут. Бережіть людей і організовано відходьте...

У трубці почувся тріск, на цій трагічній ноті зв'язок перервався.

Під ранок у Гусятині трохи розвиднілося, туман розвіявся, небо почистішало, все стало свіжим і серйозним. Правда, ненадовго, бо далі знову захмарилося. Теплі краплі дощу лилися сумбурними потічками. Бій різної інтенсивності тривав уже третю годину. Котарба зрозумів, що змінити його ландшафт йому не під силу. Їхні вояцькі плани змаліли — комплектне зеро.

...У Скалаті й Підволочиську, куди Котарба так і не встиг добратися, спочатку було також буденно і все ніби спокійно. Але тиха ніч шелестіла нервово... Хвилі Збруча щось говорили похилим вербам, а вітерець заколисував зелено-жовту діброву. Дерева над рікою підозріло темніли і перешіптувалися. Тільки ресторації на станції Підволочиськ не спалося: звідти лунали музика й п'яні голоси. Офіцерська забава, дійшовши до танцю «Сім-сорок», була в розпалі.

О 2-й годині комендант 1-ї прикордонної компанії капітан Стефан Фіялковський у Підволочиську ніби обухом ударив по голові заступника командира батальйону Едварда Харнера у Скалаті телефонним повідомленням:

— Мене оточили регулярні війська Червоної армії. Маю втрати: чотирьох убитих і двох поранених.

— Наказую підпалити канцелярію і склади та рухатись у бік Скалата для з'єднання з батальйоном, — миттєво відреагував ошелешений Харнер.

Через кілька хвилин він отримав подібний тривожний дзвінок із села Токи — від 3-ї прикордонної компанії. Капітан і цим воякам наказав залишити кордон і рухатись в напрямку Збараж–Тернопіль.

О 3-й годині 30 хвилин капітан Харнер телефоном доповів ситуацію ад'ютантові командира полку поручникові Добровольському.

— Добре, чекайте вказівок, — з досадою кинув він. Погані новини і ще так рано були не для його делікатної психіки.

Вказівки командира полку, до якого Харнер зумів дотелефонуватися близько 4-ї, в цілому відповідали його рішенням. Після четвертої зв'язок з Чортковом і сусідніми батальйонами перервали радянські диверсанти.

...Командир батальйону підполковник Францішек Януш біля 4-ї прибув до відділу й, отримавши рапорт капітана Харнера, виїхав до Підволочиська, щоб на місці вивчити ситуацію. Повернувся звідти близько 7-ї та відразу ж зателефонував генералові Нарбут-Лучинському. Слухавку підняв черговий офіцер.

— Прошу розбудити генерала, справа невідкладна, — схвильовано звернувся Януш. Відчуваючи вагання офіцера, повторив: — Надто невідкладна.

— Генерал не спить — пішов до ванної, щоб надати обличчю приємного вигляду.

— Доповідайте! — у слухавці почувся знайомий голос генерала Нарбута-Лучинського. — Що у вас?

— Совіти з боєм перейшли державний кордон. Перед нами передовий загін армійської групи радянського комкора Голікова. Ми втратили убитими тринадцять вояків і ще з десятків маємо пораненими.

— Яка протяжність совіцького наступу?

— Опір радянським військам вчинили стражниця «Дорофіївка», рота «Токи». Але що там діється зараз, ми не знаємо.

— Продовжуйте! — сухо наказав генерал.

— Радянська піхота потрапила під кулеметний вогонь роти «ЦКМ» на чолі з капітаном Станіславом Мрозекком і, мабуть, теж має втрати. У Підволочиську радянський бронепотяг вкотився прямо на станцію. А там наші офіцери в ресторації...

Намальована картина з кожним словом ставала дедалі похмурішою і все більше покривалася темрявою невідомості. Генерал мовчав, завис у роздумах.

— Поки що варимось у цьому котлі, не знаючи, як далі діяти. Втриматися довго ми не зможемо, — продовжував Януш.

— Добре що хоч відчуваєте реальність ситуації і даєте правильні визначення. Де командир полку?

— Десь у Гусятині. Встигли перекинутися з ним кількома словами. Зв'язку з командиром наразі нема.

— Негайно знімайтеся, пакуйте манатки, і рухайтесь на Сороцьке, Теробовлю, а далі на Бучач, — наказав генерал. А сам почав голитися. Відчував насолоду хоч від того, що гостра золінгенівська бритва знищує щетину.

Під час маршу підполковник Януш отримав пакет: рухатися в бік румунського та угорського кордонів. О 16-й годині, коли рештки його батальйону дійшли до села Сороцьке, їх оточили і роззброїли радянські бійці з 4-го кавалерійського корпусу.

...Після кількох годин перестрілки підполковник Котарба почав усвідомлювати, що все, розгорнуте навколо у реальному часі й просторі, є його власне життя, і триває воно не кращим для нього чином. Він як командир полку не має права потрапити такого відповідального моменту в полон. Потрібно звідси якнайшвидше вибиратися. Розуміли це і його підлеглі.

Урешті він у супроводі сержанта Колендо та ще одного прикордонника дістався до свого «Форда» і ...не впізнав його. Капот і решітка радіатора виглядали так, ніби їх погамселили молотами. Шини передніх коліс посікли осколки.

— Боюся, що тут уже нічого не вдієш, — поспівчував Колендо.

Шанси не тільки використовують, їх і створюють. Одяг залізничника з чужого плеча, що приніс йому сержант Колендо, висів лантухом: брудний і старий.

— Ви відходьте, бо потрібні полку. А моє життя порівняно з вашим таке незначне, не вартує навіть плямки бруду. Ми протримаємося гідно...

Підполковник здивовано глянув на сержанта:

— Чому це не вартує? Такими як ви Польща буде гордитися.

Сержант, який прагнув на цій війні отримати свою частку слави, від переповнення почуттів пустив сльозу.

— Поплач, дорогий, поплач! Не треба соромитись, і нехай це буде останнє в житті горе, — побажав йому Котарба.

Підполковникові у формі залізничника таки вдалося покинути Гусятин і добратися до Копичинців, а далі до Чорткова.

Натрапивши на серйозний опір польських прикордонників, радянські частини не поспішали. Вони зрозуміли: вмираюча тварина може боляче огризатися.

— Якщо ми не покинемо кордон, вони пройдуть через нас, — усвідомивши цінність життя своїх людей, вирішив сержант Колендо і з гострою п'янкою радістю подумав: «Ми будемо жити».

Скориставшись тимчасовою перервою у наступі, польські вояки під його командуванням о 6-й годині без втрат залишили позиції в Гусятині й розпоршились.

...Командир 4-ї компанії капітан Ян Новосад таки дослухався до вказівок підполковника Котарби й домігся підвищеної бойової готовності стражниць. Отримавши від постерунку інформацію про те, що Збруч перетнув відділ радянських військ, підняв по тривозі обводовий плутон, який був наготові. Одразу ж установив зв'язок із залогою «Скала». Коли почала підходити радянська кіннота, копівці відкрили вогонь і кинули кілька гранат. Відтак, скориставшись сприятливою ситуацією, через городи й відкрите поле за містом добігли до лісу.

— Куди прямуєте? Ви ж не на плацу. Хочете, щоб вас підстрелили? Під дерева! Під дерева! — кричав капітан на необережних підлеглих. — І не перечте! Тут не місце демонструвати хоробрість. Усьому свій час.

Дантист з Любліна Аделя, встигнувши зарекомендувати себе в Скалі як блудниця зі золотим серцем, із власної волі взялася виконувати обов'язки медсестри у роті Новосада: перев'язала поранених. Виявилось, що на війні зубів не лікують, їх, зазвичай, гострять.

Радянське вторгнення стало несподіваним для розвідки Корпусу Охорони Прикордоння, котра не отримала конкретних інструкцій щодо дій на випадок війни, тому мусила імпровізувати. Тільки вночі з 16 на 17 вересня її керівник майор Ян Гурбський розпочав отримувати рапорти занепокоєних. Донесення надходили з 5-ї експозитури 2-го відділу через осередок зв'язку в Чорткові на основі інформацій розвідувальних пляцувок, розміщених на радянсько-польському кордоні.

Заспані телеграфні апарати ожили, нервово вистукуючи тексти для керівництва Генштабу:

«О 3-й годині в районі Підволочиська, Дзевіча, Трибухівців, Гусятин і Залуччя якісь невпізнані через темряву відділи посилено перетинають радянський кордон до Польщі, й цієї хвилини триває бій з відділами КОП. З моменту розпізнання відділів доповімо. Шеф 5-ї експозитури Другого відділу майор Владислав Беньковський».

«О 4 год. 20 хв. У районі Підволочиська розпізнано, що то більшовицькі підрозділи. За ними чути шум моторів. У районі Підволочиська, Точиська і Секержинців відділи КОП відступають. Заступник шефа 5-ї експозитури Другого відділу капітан Єжи Фризендорф».

Близько 6-ї ранку телеграфний зв'язок раптом перервався. Можливо, його порушили радянські диверсанти. Розвідувальна плацувка перебувала у розпачі — як зв'язатись із керівництвом? Може, варто задіяти станцію поштових голубів у Бучачі?

...На крилах стресу Котарба влетів у довге двоповерхове приміщення штабу КОП, вікна якого виходили на захаращену й понуру вулицю. Казали, що колись на ній росло багато білих акацій, які раптово чомусь пропали. Замість них у канаві гнили покидьки.

Розтріпане волосся підполковника звисало на лоб, не першої свіжості сорочка прилипла до тіла. Вартовий здивовано зиркнув на його форму залізничника і не знав, віддавати йому військові почесті чи ні.

Котарбі здалося, що він уже кілька тижнів не бачив звичайної подушки. Від втоми і невпевненості в своїх силах відчував себе схожим на побитого камінням дворового пса. Водночас підполковник радів, що вийшов живим із цієї небезпечної пригоди, радів тихо всередині себе. Такий нині деньок: спочатку спека, потім неприємна зустріч з Пстокронським, далі дощ і радянський напад...

Підполковник пересилив себе й не заплющив очей — почуття втоми й непевності минули в нього раптово, мов здуття живота, продукування газів. Полегшення розлилося по його обличчю, як сонячне світло. В рух пішла його вимогливість у парі з командним голосом. Запитання градом сипалися на ад'ютантів штабу: капітана Марися і поручника Добровольського.

— Бойові одиниці тринадцятого батальйону «Копичинці» під командуванням підполковника Еугеніюша Сокульського близько першої години опинились під атакою українських націоналістів. Наших швидко вибили з позицій і примусили до відступу в напрямку на Бучач, до переправи через Дністер біля Нижнева. Поранений поручник Ришард-Едгар Силінич, — стурбовано хмурачись, доповів капітан Марись.

— Націоналісти неспроможні на такі дії. Я певен, що то радянські диверсанти, — прокоментував його реляцію Котарба.

Підполковникові не доповіли, бо не знали, що на околиці Трибухівців радянських кавалеристів зустріли постріли чотирьох автоматичних карабінів. З боку поляків було троє вбитих, загинув і радянський офіцер. Стріляли й осадники з вікон своїх домівок. Радянські кіннотники швидко взяли під контроль частину села. Вслід за кавалерією посунули танки. При переправі важкий танк затонув у Збручі, інший — загруз у мулі. Пригнали селян, і вони витягали радянську бронетехніку, мов бурлаки на Волзі. Радянські танки закривали перед поляками світло дня — стріляли з ходу більше для створення паніки, ніж прицільно. Польські протитанкові гармати у відповідь мовчали, бо артилерійська обслуга не встигла дістатися до них. Кавалерійський ескадрон покидав шаблі та гвинтівки і розбігся.

— А що на дільниці батальйону «Борщів»? — продовжував з'ясовувати обстановку підполковник.

— О п'ятій годині надійшло з роти «Мельниця» повідомлення про те, що радянські відділи перейшли кордон. О п'ятій годині двадцять п'ять хвилин із Борщева доповіли про просування підрозділів тринадцятого стрілецького корпусу, а також дев'ятої кавалерійської дивізії. Прикордонники нарахували, що повз місто пройшли близько сто радянських танків із двадцять третьої танкової бригади.

— А чи не забагато танків у танковій бригаді? — засумніався Котарба. — Зі страху очі великі!

— Я там не був. Підстав не вірити повідомленню у мене нема, — ображено знизав плечима поручник Добровольський.

— Продовжуйте!

— Під час бою польські солдати знищили два радянських танки. Важко поранений командир батальйону Броніслав Краковський. Він,

мабуть, не виживе. Роти «Кудринці» та «Мельниця» змушені разом з пораним командиром перейти на румунську територію, — зі знанням справи змалював ситуацію поручник Добровольський.

— А де батальйон підполковника Ціпіловського?

— Висунувся в бік кордону для прикриття, — синхронно відповіли ад'ютанти.

— Найбільше запитань викликає батальйон «Скалат», з яким ми втратили зв'язок о четвертій ранку, — похмуро констатував капітан Марись. — Згідно з бойовим розписом рота «Підволочиськ» мала спалити канцелярію і склади та рухатись у напрямку Скалата, рота «Токи» — на Збараж. Відомо лише, що хоча рота «Осовік» і не була атакована, вона встигла сама залишити позиції. Де перебуває зараз, невідомо.

Котарба сидів, притиснувши до грудей важкі кулаки, ніби відчуваючи усередині себе важку роботу мозку та його магістралей. Далі треба діяти за інструкцією. Якщо у ній записано, що татусь і матуся мають спати разом тільки по суботах, то так тому й бути. У результаті колиску колисатимуть...

Єдина перевага минулого — та, що воно вже минуло, і минуло так, як його уявляв Котарба. Відтак ніхто більше не радив підполковнику відмовитися від спроб писати. О 6 годині 30 хвилин він телефонограмою відправив до Генерального штабу рапорт про радянське вторгнення: «...Перевага дуже велика, б'ємося у пориві й будемо старатись якнайдовше обороняти наші кордони». А потім відшрайбував його нервовими нерівними рядками — синім чорнилом на блакитному поштовому папері. Пакет посильний повіз у Городенку. Підполковник усвідомлював, що став носієм нових неприємностей для всієї Польщі.

Командування відреагувало на диво швидко. Котарба отримав наказ негайно залишити казарми імені маршалка Юзефа Пілсудського, відійти на лінію Товсте–Устечко та спільно з бригадою полковника Мачка організувати оборону вздовж Дністра. Особливу увагу приділити пильнуванню моста.

...Ранок у Чорткові видався сірим та сирым, просякнутим туманом Серету, в якому тепер постійно тонули сажа і пил. У сонному місті, в якому ще донедавна панували спокій та пустка, виникло

нехарактерне вранішнє пожвавлення. Дебела жінка кричала вслід командирові ескадрону Єжи Галемському:

— Пане поручнику! А де ваша плата за помешкання за липень, серпень та ще за половину вересня? І міль завели — килим занапали. Розорити мене хочете!

— Пані Зосю! Коли закінчиться війна, поверну борг з відсотками.

— А якщо вас уб'ють, хто платитиме?

Інші обивателі остовпіли й отупіли. Вони оцінювали ситуацію так, ніби пани офіцери пішли в булочну Шварца за рогом і хвилин через п'ятнадцять повернуться.

Ще якась мить — і місто завирувало, закипіло... В цьому клетоті потонули звуки радості та горя.

У казармі, яка після команди «Алярм!» стала криницею суму і згасання, залишився тільки старий оркестрант Ігнацій Лукашевич. Йому було нікуди йти. Він перетворився в частину панівної тут розрухи і запустіння.

Спустошена металева шафа, в якій зберігали зброю, нагадувала роззявлений рот беззубого дідуса...

Кавалерійський ескадрон та плутон артилерії КОП негайно вирушили з Чорткова у напрямку Устечка. І мало не втрапили в халепу. Радянські танки пройшли повз них на повному ході. Чи то їм не було жодного діла до польських вояків, чи то в куряві їх не розгледіли.

Ад'ютант полку капітан Марись на мосту через Дністер збирав солдатів — своїх і чужих, щоб організувати відділ. Із прикордонниками також прибули п'ятнадцять старшокласників Чортківської гімназії. Одночасно сапери мінували міст. Це давалося важко: толу мали досить, але не вистачило високої драбини. Врешті забрали у селян кілька драбин і з'єднали їх в одну.

О 7-й годині 35 хвилин підполковник Котарба отримав нове розпорядження Генерального штабу, яке передав телефоном полковник Юзеф Смоленський. Він тепер нагадував устрицю, яку розітнули ножом і окропили лимонним соком.

— Добрий ранок! Як ви? — розпочав Смоленський розмову.

— Як з якого боку дивитись і з чим зрівнювати, — спокійно відповів Котарба. — Ранок добрий, але з великою натяжкою.

Печальний досвід трохи зменшив пиху полковника. Настав час, коли з тим, кого він гнобив, необхідно було миритися. Тож Смоленський дозволив собі висловити захоплення поставою Котарби:

—Тисну вам руку. Ви трималися мужньо, я представляю вас до нагороди.

Коли так говорять — не довго і повірити. Хоча телефоном брехню та нещирість одразу і не вловиш, підполковник відчув, що той безсовісно бреше.

«Краще б ти потиснув мою дупу і почув її схвальні звуки», — подумав Котарба, і, наче почувши це, його дупа видала найкращу репліку в історії. Та попри зашкалювання емоцій, з уст підполковника вилилося ввічливе:

— Дякую, пане полковнику!

— Як ви почуваетесь? — вкотре повторив Смоленський.

— Вчуса думати головою, — вирвалися нестримні слова у Котарби. Він, правда, зрозумів, що сказав зайве. Дуже небезпечно бути мислячим серед тих, хто цим не володіє. Нерви — річ тонка, з ними слід поводитись якомога акуратніше, а то хтозна-яких дров можна наламати.

Полковник Смоленський, який ще вчора доповідав Начальному вождю лише те, що той хотів чути і бачити, уже встиг опанувати нову для себе роль. У його розрахунках — жодної помилки! Тож узявся рішуче перекладати на інших провал розвідки, яку очолював.

— Ми з вами недопрацювали. Ми проґавили москалів, — обережно змальовував «попсуй-майстер» ситуацію перед Котарбою, вбиваючи у його свідомість вигідні для себе оцінки.

«Ми? Гарно сказано!» — і Котарбі захотілося схопити його за барки.

«Нема нічого легшого, ніж повісити на когось свої гріхи. За статуями богів завжди ховаються брехливі жерці», — вирішив підполковник.

— І що ж тепер буде з Польщею, з нами? — вголос розмірковував Котарба. — Значно полегшало нашій неньці: вчора не їла, а сьогодні вже й не п'є!

— Це запитання до мене?

— Радше до самого себе.

— Пане підполковнику, не зараз плакатися в куцу камізельку. Негайно вишліть парламентарів до командування найближчого відділу

радянських військ із запитанням: «Що означає перехід військ Червоної армії через польський кордон?». Цей наказ я отримав особисто від генерала Стахевича. Він прагне абсолютної певності, чи маємо війну на два фронти. Зможете зробити?

— Підполковник Пінецький добре знає російську. Він, сподіваюся, вирішить це завдання.

— Я знав, що на вас можна покластися, — випустив із запасного фонду ввічливу фразу Смоленський. Водночас зло подумав: «Ти завжди був тріскою в дупі».

А на обличчі Котарби застигла посмішка Джоконди, значення якої довколишні не могли зрозуміти. Загадкова посмішка підполковника виражала не поразку, а торжество його думки.

Не гаючи часу, Котарба, який під пресом подій, здавалось, уже вичерпав свій енергоресурс, вислав до Борщева парламентарів — підполковника Пінецького і капітана Душинського. Ті як у воду канули...

Із Генерального штабу, з яким урешті налагодили нормальний зв'язок, телефонували через кожних півгодини. Найбільше насідав полковник Станіслав Пстокронський, який уже не говорив з дупла і крізь затемнені окуляри:

— Що там у вас?

— Нічого нового. Москалі не грають з нами відкритими картами, як у покері.

— Як це — нічого нового?

— Повірте! Зв'язку з моїми батальйонами нема, тому не можу вродити інформацію.

— Вибирайте слова, підполковнику! Ви що, хочете мене розізнити? — ображено гаркнув полковник Пстокронський. Йому було нелегко бути добродушним, він нервувався, мов оперна співачка перед відповідальним концертом.

— Зчитую вам із карти все, чим володію на одинадцятую годину. Більшість підрозділів радянської армії під командуванням Голікова вийшли на рубіж Клебанівка–Хмелиська–Полупанівка і готові рухатися далі на Тернопіль. Борщів зайняли кавалерійський полк і дванадцять танків. Рухаються на Чортків, частково — на містечко Товсте.

— І це все? А що я маю доповідати Стахевичу? А він що має доповідати Ридзу?

— Можна припустити, що питання риторичне, відповіді на нього я не маю.

— Пся крив! Це вже переходить усякі межі, — зірвався він. — Мені потрібна інформація, а чую від вас тільки насмішки та іронічні репліки. Ще трохи, і я почну хапати за горлянку таких як ви і вичавлювати відповідь.

Це була друга особа після полковника Смоленського, яку Котарба встиг незлюбити за дві останні доби.

Начальник Генерального штабу генерал Стахевич, який мав відточений розум, а його здатність аналізувати й комбінувати переважали всяку уяву, близько 8-ї години зібрав докупи численні факти радянської агресії, але не зміг знайти в них сенсу. Відбувалося щось безглузде, таке, яке неможливо зв'язати із усім іншим. Міцні нерви генерала геть здали, здавалося, він вивихнув мозок. Його реакція скидалася на гарчання розбудженого пса, котрий раптом побачив свинячу щетину. Бурмочучи лайку, до болю в руці гамселив кулаком уявного супротивника на штабній карті.

— Негайно піднімайте винищувачі, нехай здійснять розвідувальний обліт, — наказав генерал, намагаючись знайти хоч якийсь вихід у цій безнадійній ситуації.

— Над нами нависли густі хмари, видимість погана. А над Дністром ще не розвіявся туман. Метеорологи обіцяють поліпшення десь через годину, — відповіли генералові авіатори.

— Негайно до мене з третього відділу капітана Вацлава Хоцяновича, який володіє російською мовою.

Через три хвилини капітан Хоцянович, як і личить зразковому офіцерові, за командою «Струнко» завмер у кабінеті начальника Генерального штабу.

— До ваших послуг! — галантно вклонився він.

— Наказую вам негайно їхати у більшовицький стан, встановити контакт з їхнім командуванням і довідатися про мету вступу совітів.

— Буде виконано! — і капітан кулею вилетів з кабінету Стахевича.

Тим часом Котарбі доповіли, що біля Борщева більшовики кричали: «На німців!».

— А чи всі? — перепитав він з їдкою іронією.

— Ні, тільки двоє. Але вони п'яні.

— Я не здивований, — і витиснув зі себе щось подібне на посмішку. До звісток швидко звикали, хоча було важко в них повірити.

Близько 14-ї години Котарба отримав новий наказ — обов'язково встановити контакт із командуванням Червоної армії і з'ясувати його наміри. Розумів, що цей наказ безглуздий, проте не виконати його не мав права. Урешті вирішив поїхати сам і виконати місію:

— Я не можу доповідати всілякі побрехеньки. Надто дорого вони обходяться. Ви що, не розумієте? — кричав він на підлеглих. — Хочете, щоби Смоленський зжер мене з потрухами. Ні, радше я сам себе з'їм, мене замучить совість, яка, на жаль, ще залишилася.

Його умовили не робити цього, не обезголовлювати полк. Дипломатичну місію погодилися виконати капітан Едвард Марись разом із капітаном Людвігом Зайончковським. Під білим прапором вони підійшли до колони радянських танків, яка готувалася переправлятися через Дністер біля Устечка. Командир полку прийняв їх на диво гостинно, але сказав, що не має повноважень відповісти. Привезли до штабу командира бригади, який перебував за вісім кілометрів од Товстого. Бригадний комісар полку, як солодкоголосий адвокат, був майстром довго говорити і нічого не сказати. Його збентежена посмішка, оголила нездало вставлені металеві зуби. Урешті комісар зняв паранджу і показав своє обличчя: вимагав капітулювати, оскільки Румунія не пропустить польські військові відділи. Вранці 18 вересня капітана Зайончковського відвезли до штабу дивізії. Комдив оголосив, що він не визнає польських парламентарів, і наказав його заарештувати. Через деякий час капітана вже допитував представник військової контррозвідки.

...Колишній командувач ІХ округу-корпусу генерал Чеслав Ярмушкевич, у минулому відчайдушний спортсмен, якого завдяки відмінним фізичним даним, а можливо, через обмеженість у засобах висловлювання думки, називали у військах «Дуболомом», разом зі штабом перебував у маєтку Висічка неподалік Борщева.

Разюче схожі один на одного ординат маєтку Кирило Чарковський-Голієвський та його брат ротмістр резерву Віктор гостинно прийняли генерала і вкинули у світ провінційної розпусти, яка найбільше

проявлялась у пиятиці й картах. Від такого трактаменту* і без гімнастичних тренувань генерал утратив забагато м'язової маси, зате почав краще говорити. Він досягнув такого стану, коли все сказане звучало, наче вірші. Не вистачало хіба що композитора, який зміг би покласти їх на музику.

Якраз після нічного застілля, котре переросло у вранішню безтямну гру в покер, коли тютюновий дим кільцями різав повітря, Чеслав Ярмушкевич дізнався про радянське вторгнення. У генерала, який до цього вирував надлишком веселощів, був такий вираз обличчя, ніби в його рот хтось уткнув цигарку з толлом.

— Чому вони вдарили у спину? — звернувся він до братів. І замість них відповів: — У зла свої резони.

Йому здалося, що брати Кирило та Віктор зараз синхронно заплачуть. І він не помилився. Їхні обличчя спотворилися плаксивими гримасами, з грудей виривалися ридання й стогони. На обох було важко дивитися.

— У них і раніше траплялися нервові зриви? Так? — запитав генерал у управителя маєтку, перекладаючи цигарку з одного кутика рота в інший.

— Траплялися, проте не такі сильні.

Генерал черговий раз запалив цигарку і замислився. Йому вартувало великих зусиль викинути вигорілий сірник. Погладив то одного, то іншого брата по спині й плечах. Та не було в його жестах нічого чуттєвого й щирого.

Відтак, випивши для зміцнення нервової системи шкалик горілки, генерал поїхав до Борщева. Його вгодованому тілу надавав стрункості бездоганно пошитий мундир. Демонстративно виставив свій важкий і аморфний профіль у вікні пошти й зателефонував до штабу Начального вождя. Від чергового по штабу, прізвища якого не розчув, отримав відповідь, що його спантеличила:

— Може, совіти прийшли нам на допомогу? Нехай пан генерал з'ясує на місці.

Від цих слів генерал насупився, мов п'ятирічний хлопчик, у якого випала з руки цукерка:

— Мені дико хочеться дати тому підполковникові по писку. Мене, генерала, якийсь штабний смердюх має ні за що, посилає з'ясувати

обстановку. Вершина нахабства!

Уся ця суєта стала джерелом його психологічного дискомфорту.

— І яка муха вкусила генерала? — здвигнув плечима старший Голієвський, який уже закінчив сеанс оплакування й відпочивав біля бронзового фонтана, що натужно випльовував воду.

Генерал, заспокоївшись, таки послав до совітів капітана Іздебського, який довго не повертався...

— Ви запізналися! Де вас дідько носив? — зустрів він капітана грізно, по-генеральському, з пожованою цигаркою в зубах.

— Краще запізнитися, ніж померти! Москалі стріляють, — у капітана був такий вигляд, ніби його геть замучило свербіння, а він не міг почухатися.

— У мене відчуття...

— Мені ваші відчуття до дупи. Державні справи важливіші від них. Мені потрібні результати вашої бесіди з командуванням Червоної армії рангом не нижче командира полку. Чи є щось, що ви хотіли сказати, але не сказали? — Й очі генерала презирливо ковзнули по офіцерові, ніби по предмету меблів.

— Ні, нема.

— Тоді негайно вирушайте ще раз! Щоб одна нога тут — інша там, — у складках навколо рота й очей генерала капітан узрів силу і владу.

— Слухаюсь! — і капітан, в організмі котрого закипіли гормони, брязнув дверима так, що мало не спричинив землетрус силою в шість балів за шкалою Ріхтера.

— Доведеться розкарячитися на два боки кордону, — з ноткою чорного гумору кинув, вийшовши, пришпорений офіцер.

Розкаряченого капітана Іздебського червоноармійці відразу ж заарештували. Далі черга надійшла до генерала і його штабу. Чеслав Ярмушкевич, під впливом алкоголю зазвичай сонячний та безтурботний, стрімко поринув у стан тривалої і важкої депресії. У нього в радянському полоні проявився і таємний бік людської душі — вміння ненавидіти під маскою готовності до співпраці.

...Близько 14-ї години в небі нарешті з'явилися польські винищувачі, але їх швидко розігнали радянські літаки. Підпоручник Владислав Крамарж із 211-ї бомбардувальної ескадрильї на літаку «RWD-

8» піднявся у повітря і спробував облетіти колони радянських військ, щоб оцінити масштаби вторгнення. Його відразу ж збили радянські винищувачі. Він, викинувшись із парашутом на зоране поле й сидьма долаючи стрес, нервово жестикулював. Його обличчя здавалося то дуже розумним, то з ознаками божевілля. Було щось у його позі нереальне, акторське. Урешті він видихнув:

— Ух ти! Ніби шмоньдзьою накрили.

Краще не скажеш!

У повітрі цілком панувала радянська авіація, посилюючи нервозність у польському війську, яке ще тріпалося, мов недорізана курка. Кілька потужних вибухів пролунало неподалік Устецького моста.

В окопі біля переправи спокійно споживав запізнільний айнтоп** вояк у французькій касці.

— Як ти можеш їсти, коли бомблять? — запитав його Котарба.

— Їм на зло совітам, — з якоюсь дивною посмішкою відповів той.

Відповідь вояка різонула слух, прозвучала неправдоподібно, вона не гармоніювала з війною, з небезпекою, до якої рукою подати.

«Ми всі з'їхали з глузду — просто не всім нам поставили діагноз», — констатував підполковник.

Вибуху снаряда Котарба не почув. Болю не було, тільки незрозумілі відчуття. Отямлювався по частинах — так зазвичай збирається до купи циганський табір після того, як розбрівся сільськими садибами просити милостиню, гадати й красти все, що погано лежить. Котарба почув якийсь гул, скрип коліс фіри, форкання коней та голоси.

Хтось тряс його за плече. Той із зусиллям розплющив очі.

— Пане підполковнику! Пане... ви можете встати? — вперто доколупувався до істини якийсь вояк.

— Скоріше! Будь ласка, скоріше. Ми підриваємо міст! — останні слова він виплюнув з відчаєм, його очі дивилися крізь підполковника.

А той неправдоподібний солдат у касці та з ложкою в руках лежав поруч. Смерть застала його так раптово, що не встигла стерти з обличчя виразу здивування.

Котарба намагався зіп'ятись, але не зовсім вдало. У його голові, розбиваючись на дрібні шматочки, не вгавали маленькі дзвоники. Йому допомогли, підставили плечі.

— Велике спасибі... — прошепотів сухими губами майже без голосу.

Розмовляти ніколи, бійці спритно довели підполковника до кущів.

Устецький міст за наказом штабу Начального вождя підірвали о 19-й годині 30 хвилин, коли до нього підійшла радянська піхота. Від потужного вибуху він переламався на дві частини, утворивши велетенську літеру «V».

А бригада полковника Мачка боронила лінію Дністра всіма засобами ще кілька наступних днів, аби уможливити перебування уряду і Начального вождя на власній території.

Підполковник Котарба після інтернування у Румунії дістався до Франції, а потім до Англії, де продовжив службу в польській армії. Прибічники генерала Сікорського, не особливо вникаючи, зарахували його до табору пілсудчиків і вперто не давали змоги службового зростання. У 1947 році, демобілізувавшись, підполковник повернувся до Польщі. Разом із дружиною Геленою, відомою як капітан АК під псевдонімом «Люня Тесса», жив скромно, працював у кушнірському кооперативі в Кракові. Третій сердечний напад — у 1962 році — виявився для нього фатальним.

Капітан Мрозек, переодягшись у цивільне, був долучений до колони з арештованими поліцейськими та функціонерами партій, яких червоноармійці вели у Підволочиськ. Скориставшись плутаниною, втік і кілька днів переховувався на цвинтарі у Скалаті, а потім зумів дістатися до Львова.

Капітан Харнер, переживши арешт і ув'язнення, став керівником наукового відділу в школі підхорунжих у армії Андерса, а підполковник Януш воював у Другому корпусі в Італії.

ДЕДЕРКАЛИ — ЛАНІВЦІ — КРЕМЕНЕЦЬ, 17–18 вересня 1939 року

— Господи, Боже мій! Ви тільки подивіться! — вбіг до канцелярії стражниці «Осники» капрал Дзюлко.

— Що сталося? — запитав сонним голосом командир 4-ї компанії поручник Маріан Ковалевський, який, заступивши на чергування, дрімав, похиливши голову на стіл.

— Гляньте! Гляньте! — кричав капрал, показуючи пальцем у бік кордону.

Здивування і страх проявилися на обличчі Ковалевського, з якого вмить сповзли залишки дрімоти. Механічно глянувши на годинник, зафіксував час. Була 3 година 10 хвилин.

Тривожно дзенькнув телефон і вивів із заціпеніння. Телефонував комендант стражниці «Молотьків» Адам Порицький. Його неприкритий відчай був гострішим від леза:

— Нас обстрілюють радянські війська. Ми відстрілюємось, у когось таки влучили, мабуть, поранили чи вбили. У нас один поранений. Що робити?

— А як на інших стражницях? — уточнив Ковалевський.

— Не знаємо. Їх, мабуть, уже змели.

— Відходьте в напрямку Дедеркалів. У бій не вступайте.

Командира батальйону КОП «Дедеркали» майора Станіслава Шабловського о 3-й годині 15 хвилин розбудив командир 4-ї компанії поручник Маріан Ковалевський. Він доповів:

— Пане майоре, радянські війська переходять кордон і вторгаються у Польщу. Рухаються швидко, дуже тиснуть нам на горло.

— Опору не чиніть, знімайтесь із кордону і рухайтесь на з'єднання з батальйоном. Бог вам допоможе!

Поручник мовчав, слова майора не розвіяли у нього мороку, яким був охоплений його розум.

— Поручнику, ви мене чуєте? Поручнику...

— Я вас зрозумів. Виконую.

Наказ не чинити опору майор Шабловський наважився віддати самотійно, оскільки його заступник капітан Зенон-Тадеуш Випиховський не зміг зв'язатися ні з командиром полку в Рівному, ні з генералом Мечиславом Сморовінським. Біля апаратів не було нікого, ніби корова усіх язиком злизала.

Командир компанії КОП у Ланівцях капітан Лясковський, похмурий і з дуже несвіжою головою, отримавши інформацію, що у Білозірці більшовики переходять кордон, о 4-й годині оголосив алярм у підрозділі. Йому доповіли, що непрошеним гостям ніхто не опирається, хіба що осадник Маріан Павліцький — батько восьми

дітей вибіг з мисливською гвинтівкою напереріз червоноармійцям. Устигнувши викрикнути «Стуй, хто їдє?», був скошений кулею.

— От дурень! Мабуть, від учорашнього не відійшов, — висловився Лясковський, пригадавши, як увечері він, нині покійний пан Марцін, лісничий Ягелло і майор Бобінський на милицях вицмулили щонайменше три літри горілки при добрій закусці. У таких випадках зазвичай нікому не хочеться чогось хотіти.

— Добре, що згадав! Каролю, візьми коня — і мерщій у Борсуки. Піднімай майора по тривозі, — наказав він вусатому капралові Канасу.

...Майор кавалерії Владислав Бобінський з 15-го уланського полку опинився на Кременеччині цілком випадково. Вибух війни застав його у шпиталі, де після інтенсивних кавалерійських вправ він лежав з поламаною ногою. 8 вересня майора евакуювали до Хелма, звідти до Кременця. Кістка зросталася без ускладнень, лікарі обіцяли 18 вересня зняти гіпс.

Щоб розвіяти шпитальну нудьгу, вранці 16 вересня майор приїхав на відпочинок у село Борсуки. Відповідно до правил хорошого тону, відразу ж установив дружній контакт з місцевою військовою владою: поважно посиділи за пляшкою, погмоніли про се і про те й домовилися про рибалку.

На березі Горині у вйтовій хаті тихо завис шовковий спокій. Та чомусь не спалося майору, ніби й не пив учора — голова була ясною й нога не турбувала. Нечітку тривогу на серці посилювало каркання розбудженої ворони. Пташине застереження, неначе гостра стерня чи колючий терен, підтвердили цокіт копит і форкання коня, які вмить звели майора на ноги. Прискакав посильний від Лясковського з лихою звісткою:

— Більшовики перетнули польський кордон!

Миттю вискочив з ліжка і насунув одяг. Ще кілька хвилин — і він у легківці, яка, на щастя, завелась одразу. Через п'ятнадцять хвилин, подолавши вісім кілометрів геть розбитої дороги, Бобінський без пригод дістався прикордонної комендатури у Ланівцях.

— Не знаю, як діяти — чекаю подальших розпоряджень, — бідкався похмурий капітан Лясковський.

— А що каже командування? — запитав Бобінський.

— Із Дедеркалів телефонував капітан Випиховський і передав наказ не відкривати вогню. Зараз зв'язку вже нема, якась наволоч його пошкодила. Що би ви робили на моєму місці?

— Каламутно якось! Насамперед треба з'ясувати ситуацію. Це — обов'язок військового, — запропонував Бобінський.

— Це війна! Я переконаний, — стояв на своєму Лясковський.

— Як на мене, ви йдете на обшмуляному налигачі своїх емоцій. У вас є докази? А може, маємо справу зі звичайним прикордонним інцидентом?

— Труп осадника і кулі в ньому не брешуть. Вони не бутафорські.

Виїхали у бік Білозірки для пошуку вагоміших доказів. Кордон був голий, стражниця горіла. Від її заграви Бобінський і Лясковський виглядали криваво-червоними. Видовище розпирало груди. Все гуркотіло, вирувало...

— Так, тут дуже серйозно, — погодився Бобінський.

— Тут усе безнадійно, — почав упадати у відчай капітан.

— Безнадійно — нічого не робити! Зараз не важливо, що думаємо ми, важливо, що думають вони, — заперечив Бобінський. — Ви залишайтеся на місці, а я до кордону. Сподіваюся, що мене, скаліченого, вони не чіпатимуть.

— Будьте обережні! Кажуть, що допитливу Варвару згубила цікавість. Їй прищемили носа.

Бобінський викликав до прикордонного стовпа радянського офіцера, щоб з'ясувати причину вторгнення. Той здивовано зиркнув на майора й відповів пишномовно, ніби когось процитував:

— Радянська армія переходить кордон, щоб розчавити медузу капіталізму й оборонити пролетаріат від утисків буржуазії.

— Не медузу, а гідру, — поправив його майор.

— Яка різниця? Ми прийшли для створення нового польського уряду, бо старий утік до Румунії.

«Якщо складно плетуть — не вір!» — резонно вирішив майор, але виду не подав.

Підійшов інший радянський командир, з двома шпалами на петлицях. Поводився він владно і впевнено, сталеві очі не відбивали жодної емоції — наказав так, ніби розчавив комаху, ніби він уже виграв бій:

— Польські прикордонники протягом години мають скласти зброю. У противному випадку ми застосуємо силу.

— Необхідно доповісти про все польському командуванню, — стримано відповів майор Бобінський, ковтнувши слину й намагаючись не похитнутися на милицях.

— Я не звик наказувати тричі — у мене військова професія. Скласти зброю і негайно, — як заведений наполягав офіцер, і ворожість повільно наповнила його обличчя чорною тінню, а диявольська посмішка, здавалося, заслонила все навкруги.

— А я мушу доповісти, — наполягав Бобінський. — Зрештою, це все мене злить так, ніби треба віддати ганок власного будинку.

Радянського офіцера перемкнуло, його губи стиснулись, а обличчя замкнулося. Він потупцював на місці, сердито шмигнув носом та пішов геть.

Утім, радянські військові не заперечували. Вони не атакували, тільки виставили патрулі. І особливо не поспішали, вочевидь, головні події польської драми розгорталися на іншій ділянці радянсько-польського кордону.

— Щоб вас грім побив! — невідомо до кого звернувся Бобінський і рвонув до Кременця. О шостій ранку під'їхав до помешкання доктора Міллера, але піднятися із сидіння автівки не вистачило сил: дорога розтрясла і, здавалося, розтовкла його кістки до піску. Нога боліла — не було спасу. Доктор Міллер таки виручив: накачав морфіном так, що з вух потекло.

Майор був дуже гордою, замкнутою і сухою людиною. Коли йому ставили запитання щодо особистого, він тільки ухилився і спокійно розповідав про щось інше. Гумору в нього не було, він, мабуть, зовсім його не розумів.

Під'їхавши до помешкання керівника політичної поліції Броговського, майор дав під вікном довгий сигнал. Підкомісар вийшов одразу, ніби чекав на нього.

— Між тим, що чуєш і що бачиш, лежить правда, яку краще не знати, — песимістично як для військового розпочав Бобінський.

— Що сталося? — не зрозумів його Броговський.

— Не буду гріти вам вуха і поліпшувати настрої. Із совіцького боку — війна! Масштаби агресії більшовиків більш як переконливі. На

нашому напрямку — не менше дивізії. Я побачив лише те, що мені було дозволено побачити, — урешті вилив накипіле Бобінський.

У Броговського від хвилювання роздулися драматичні ніздрі. «Як усе безглуздо і сумно», — викотилася думка.

— Може, ви сумніваєтеся? — запитав майор, тривожно вдивляючись у бліде, без засмаги, обличчя підкомісара, в якому, здавалось, уже не було духовності.

— Я? Ні, й не подумаю сумніватися.

— Ви думаєте, я злякався і втік до Кременця? Вважаєте, що під дулом пістолета всі змінюються? Так, гадаєте? Ну й думайте що хочете. Мені наплювати.

— Ні, я так не вважаю. Ви смілива і чесна людина.

— У цьому ви справді переконані?

І Броговський піймав його недовірливий погляд.

— Слово честі! Ви для мене — як пан Володйовський***, перший лицар Польщі.

— Дуже потішений, не чекав від вас такого порівняння.

— Ось і матеріалізувалися мої таємні думки та відкриті побоювання. Віднині повітовий староста впав у моїх очах дуже низько. Він бреше всім, а головне — сам собі. Я не терплю його до нудоти, до блювоти, — виливав майже все накипіле за сімнадцять днів війни Броговський. — Я ж попереджував. За те, що зробив не так, — відповім. Але мусить відповісти й система: хоча б за те, що вона існує.

Тим часом система вперто мовчала. Колишній шеф департаменту кавалерії військового міністерства генерал Пйотр Скуратович, який 9 вересня прибув у Луцьк, щоб зайнятися проблемами протитанкової оборони, одержав інформацію про радянське вторгнення лише о шостій ранку. Проте він утримався від подальших дій, чекав детальніших повідомлень та рішень Генштабу. Нарешті о 10-й годині 55 хвилин із Коломиї надійшов наказ вирушити на Млинів–Буськ, дорогою збираючи військові та поліцейські відділи.

Уранці Броговський разом з комендантом Кременецького гарнізону майором Бенедиктом Матеревичем, попри протести дресированого хом'ячка — старостової секретарки, безцеремонно вдерлися до кабінету Яна Зауфала і доповіли йому про вторгнення совітів. «Велика вгодована тварина в наш убогий час», — як про себе величав старосту

Броговський, набичилась, очі наповнилися загрозливою рожевістю і були готові більярдними кулями покотитися по столу, але зумів стримати в грудях навалу гніву, опанувати себе й закусив вуздечка.

— Я все знаю. То ще нічого не значить. Це якесь непорозуміння, велике непорозуміння.

— Телефонуйте начальству, і негайно, про ваше суцільне непорозуміння, — насів на старосту Броговський.

— А я, по-вашому, що, зернятка лускаю?! Телефонував до генерала Сморовінського й отримав від нього наказ, який і вам зачитаю: «Жодного опору не чинити. Я про наміри Росії нічого не знаю, не можу звинуватити її в агресії».

— То виходить, що на сьогодні війна скасовується. А ось вам радянські кулі, якими вбито двох прикордонників. Що мені як поліцейському накажете з ними робити?

— Забирайте зі стола ваші кулі й зробіть з них намисто собі, — огризався Зауфал.

— Коли ви зв'язувалися зі Сморовінським? — безцеремонно продовжував тиснути на старосту Броговський.

— О сьомій ранку.

— Зараз дев'ята. Ситуація змінилася.

— Може, совіти прийшли нам на допомогу? Я вже скерував до Дедеркалів капітана Леонарда Радзішевського з районної команди поповнення, щоб він дізнався про їхні наміри. З ним погодився виїхати і заступник прокурора Владислав Ольшевський. Він стурбований за свою дружину, яка гостює в одному з прикордонних сіл, — побіжно відзвітував про свої дії Зауфал.

— А що Луцьк чи, врешті, Острог?

— Із Луцька від генерала Скуратовича не надходило жодних вказівок. Командир батальйону КОП «Острог» капітан Трояновський теж наче підвішений.

— Вам би краще послухати майора Бобінського, який прибув сюди з місця події. У нього, на відміну від вас, нема жодних ілюзій щодо совітів. Наміри їхні однозначні — вони прийшли як агресор й воліють, щоб поляки негайно склали зброю.

— До чого тут Бобінський? Його ніхто не уповноважував, він діє з власної ініціативи.

Від цих слів Броговському захотілося виплюнути в пихате обличчя старости щось особливо образливе, проте він стримався і навіть нещиро посміхнувся:

— Я висловлюю свої погляди, свої думки, враження. Апостол Павло говорив: «Удосконалюйтеся в поглядах!».

— А до вашого виступу цукерка часом не додана? Мене дивують ваші слова, що все у нас погано, — відпарирував староста з уїдливою млосністю. — Я радше прислухаюся до порад власного бутерброда з ковбасою.

— Так, з вашою ковбасою, що прорвала власну оболонку, — вибухнув підкомісар, натякаючи на чималі габарити старости. — Та злязьте нарешті з небес! Триває війна на два фронти, про яку я вас попереджував. Усі мої колись «безнадійні» версії стали реальністю.

Від цих слів нерви старости зовсім здали, мозок закипів, і він, замість того, щоб із розумним виглядом промовчати, бо ж не знав предмета, вилив увесь свій запас ущемленого самолюбства і застоюної жовчі:

— Я давно знав, що вам не подобаюся, ви зі самого початку копаєте під мене. Ви звикли, що про політичну поліцію говорять з інтимною інтонацією. А я не такий, щоби вислуховувати ваші агентурні нашіптування, котрі ніц не вартують.

Хитруватий Матеревич, який обрав тактику «почекаємо і подивимось», увесь цей час мовчки спостерігав за «боєм биків» і не вимовив жодного слова.

Броговський зиркнув на старосту так, ніби скривджений пророк:

— Я у своїй роботі ніколи не проявляю емоцій, особливо в цьому провінційному болоті. А щодо копа́ння ви помиляєтесь. Я навіть боровся з політичною злочинністю від вашого імені, а вас називав не інакше як «Defensor Patrie»****.

— Забавно, як по-різному можна сприймати одні й ті ж події, — стомлено та зів'яло поскаржився Броговський майорові Матеревичу, який був зі старостою завжди підкреслено ввічливий, ніби боявся здмухнути з нього патину. — Староста невинуватий, забрехавшись, утратив самого себе. Косоокий косоокий і помре!

— Ви дуже бліді, — занепокоєно констатував Матеревич. — Як ви почуваетесь?

— Як дурень. Чому в наших посадовців усе висить на шовковій нитці уяви? Чому в них відбувся збій у мозку і вони не сприймають реалій? А якщо і сприймають, то запізно? Розповідають самі собі казки, намагаючись цим себе підбадьорити.

— А так буває завжди. Якщо навіть і дізнаєшся правду, зрозуміти її важко, — пояснив Матеревич.

— А ви, бачу, філософ...

— А ви надовго себе розпланували?

— До чого тут це запитання?

— Бережіть своє здоров'я, бо заробите інфаркт.

— Дякую за пораду.

«Сварилися дві путани...» — про себе підсумував почуте і побачене Матеревич.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ